

Шрифт и четене

Как да насърчим децата да четат с помощта на специално създадени за тях шрифтове и подходящ типографски дизайн на детските издания.

Четенето е ключово умение, което обикновено се развива още в ранна детска възраст. То е важна предпоставка за бъдещото развитие на децата и затова е добре да бъде насърчавано, така че вместо досадно задължение, свързано с обучението в училище, да бъде любимо занимание през свободното време. Тази задача е сложна с оглед на това, че книгата се надпреварва за спечелване интереса и вниманието на децата с редица други медии (телевизия, Интернет), които лесно привличат най-малките поради директния и атрактивен начин на поднасяне на информацията. Издателите отговарят на предизвикателствата на аудиовизията и интерактивността като подобряват книжния дизайн в три насоки – по отношение на качеството на изработката, на илюстрациите и на типографията. Макар на пръв поглед първите две променливи да са водещи и определящи при избора на детска книга, що се отнася до визуалните ѝ характеристики, типографското оформление е онзи важен фактор, който има дидактическа функция и пряко влияние върху възприемането на текста. Типографският дизайн на книгата може както да стимулира четенето, да го направи приятно и интригуващо, така и да го възпрепятства. С особена сила това важи в периода на първите съприкосновения с печатното слово, когато детето се учи да чете.

Ключов елемент от типографския дизайн на книгата е изборът на шрифт, защото той влияе пряко върху ергономията на четенето. Най-важното изискване към шрифта за основния текст на книгите за деца е да се открие привлекателна, приятна форма, която да осигурява максимална разпознаваемост на

символите, така че да създава удобство, да въвлеча в текста неусетно, без напрежение. Това трудно може да бъде постигнато със стандартните, широко разпространени шрифтове, тъй като те не просто не отговарят на нуждите на начинаещите читатели, а дори често имат крайно неподходящи характеристики, които затрудняват детското възприятие. По тази причина в англоезичния свят още от миналия век се работи целенасочено по изследване на детското четене и разработване на специални шрифтове, предназначени за начинаещи читатели. В България по темата за особеностите на типографията за деца започна да се дискутира активно едва през последните 15 години, но така и не беше адресирана липсата на шрифт на кирилица, предназначен за начинаещи читатели. Вместо това шрифтът *Adys*, създаден от Кристина Костова за нуждите на хора с дислексия, започна да се прилага в много издания за деца, тъй като покрива редица от изискванията за детски шрифт: по-силно изразени горни и долни дължини на редовните букви, изчистени форми на символите. Особеностите на *Adys*, които го отличават от чисто детските шрифтове, са разнообразието при формообразуването на символите и уплътняването на главните букви и пунктуационните знаци, наложени от специфичните нужди на хората с дислексия. Постигнатата по този начин пестрота на набора в общия случай би могла да бъде натоварваща при по-големи текстови блокове и по-дълги текстове, но по отношение на детското четене е редно да бъде обект на бъдещи изследвания.

Според проф. Сю Уокър [10], [11], дългогодишен преподавател в Редингския университет, Великобритания, децата могат лесно да адаптират погледа си към различни шрифтове – както серифни, така и безсерифни, но някои от формите не са приятни за четене, докато други могат да спомогнат за овладяването на това умение. Тя е установила емпирично, че добре се приемат шрифтове, които наподобяват ръкописни букви, а най-предпочитани от невръстните читатели са по-прости като форма,

ясно разграничими един от друг символи с по-малко детайли и по-голямо око на буквата.

Шрифтът *FoxBook*, създаден от Кирил Златков в рамките на проект „Шрифтът – ключ към четенето“, отговаря именно на критериите за изграждане на изчистени символи с голямо око на буквата, съчетаващи печатните и ръкописните форми. Авторът на шрифта се е опитал да съчетае ергономия и естетика, да осигури едновременно бързо и лесно разпознаване на символите, четливост и приятна, харесвана от децата форма.

Обърнато е внимание на препоръката редовна буква „а“ да бъде с опростена форма и с голямо око, за да се възприема по-лесно от децата. Като алтернативен символ в шрифта е добавена и стандартната форма на редовна буква „а“:

а а

Съществува дискусия дали редовни букви „п“ и „т“ също трябва да бъдат представени в два варианта, тъй като има наблюдения [8, 5 – 15; 41 – 42], че символи с идентична форма, които се различават единствено по своята ориентация, може да объркат децата. При тестването на шрифта с контролни групи деца на възраст от 6 до 12 години обаче, не е възникнал проблем с разпознаването на символите със сходна форма. Затова в шрифта *FoxBook* редовни букви „п“ и „т“ са представени във варианта, отговарящ на формообразуването на българската кирилица.

Спорно е също, дали опростяването на формата на редовна буква „я“ не стига твърде далеч, тъй като е нарушена целостта на кръглата част на буквата и липсва връзка с вертикалната греда. Емпиричното изследване, проведено с начинаещи читатели, не е отчело тази стилизация да затруднява разпознаването на графемата, което би могло да даде насоки за нов тип изследвания в областта на детското четене.

Едно от основните преимущества на шрифта *FoxBook* е плътното начертание на шрифта в сравнение със стандартните шрифтове, предназначени за възрастни. Това спомага за открояване и по-лесно възприемане на текста в богато илюстрираните детски книги.

Ергономията на четенето и четливостта зависят, разбира се, не само от шрифта сам по себе си, а и от начина, по който той ще бъде използван: характеристики на текстовите блокове и белите полета в страницата, размер на символите, разстояния между отделните графемни, между думите и между редовете.

Размерът на шрифта, обозначаващ като кегел, е една от типографските характеристики, които оказват най-силно влияние върху четливостта на текста. С въвеждането на унифицираната мерна единица „компютърен пункт“ през 1984-та година, теоретично би трябвало шрифтове с един и същи кегел да имат еднакъв видим размер, но на практика съществуват разминавания, които се дължат на липсата по онова време на уеднаквени правила за пренасяне на аналоговите шрифтови образци в цифрова среда.

Adys • 14 pt • xx • FoxBook • 14 pt

Поради тази причина, посочените от Министерство на образованието стойности (чл. 36, т. 7 от Наредба № 10 от 19 декември 2017 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала), не могат да дават точна представа за подходящия размер на шрифта според възрастовата група.

Мнозина изследователи се обединяват около идеята, че за нуждите на сравнителния анализ и проучванията по отношение на четливостта е най-правилно размерът на различните шрифтове да бъде съпоставян не по кегела, а по тяхната х-височина (височината на редовна буква „х“), изразена в милиметри. [5, 4]

Този подход е избран и от Джеймс Хърбърт Блекхърст – автор на едно от най-цитираните и до днес проучвания на изискванията към типографията на детската книга: „Изследвания на хигиената на четене“ от 1927-ма година [4]. На базата на редица тестове, проведени с ученици от първи до четвърти клас, авторът на публикацията се опитва да изведе предписания към типографията на книгите, предназначени за всяка една възрастова група, така че да се постигне максимална четливост и най-добри условия за възприемане на печатния текст. Блекхърст ограничава своето изследване до посочените възрастови групи, тъй като според него „съществуват по-големи вариации в типографията за начинаещите читатели, отколкото в тази за по-горните класове“ [4, 8].

Резултатите от изследването на Блекхърст показват, че за първокласници, т.е. деца на възраст от 6 до 7 години, най-подходящ е шрифт с х-височина, равна на 3,75 мм. [4, 44] За второкласниците х-височината може да варира между 2,75 и 3,75 мм, но се наблюдава тенденция, че при текстовете, набрани с по-егрия шрифт, не само скоростта на четене, но и коефициентът на допуснатите грешките е по-висок [4, 43]. Това доказва, че твърде големият размер на шрифта може да понижи четливостта на текста също както и прекалено малкият. За децата от трети и четвърти клас, поставени от Блекхърст в обща група, според направеното от него проучване, най-подходящ е шрифт, чиято х-височина е 2,75 мм [4, 42].

Посочените от Блекхърст стойности, приравнени към кегела на шрифта *FoxBook*, са показани в Таблица 1.

FoxBook Regular	
За деца до първи клас	20 pt
За второкласници	16-18 pt
За деца от трети и четвърти клас	14-16 pt

Таблица 1

След като бъде подбран подходящия размер на шрифта за конкретното издание, следва да се определят другите важни характеристики на набора, свързани както с естетиката, така и с хигиената и удобството при четене. Това са размерът на белите полета и разпределението на текста в наборното поле, чиито основни параметри са брой на колоните и разстояние между тях, ширина на текстовите блокове, брой редове и разстояние между тях (т.нар. лединг), подравняване, разстояние между думите, отстъпи, обособяване на определени текстови части и текстура. Фините настройки на взаимодействията между тези елементи са обект на особен интерес от страна не само на художниците-оформители, но и на изследователи на четенето от различни научни области.

Съществуват някои предписания по отношение структурирането на страницата на детската книга:

- Неопитните читатели имат по-ниската степен на контрол върху движенията на очите и, за да не излиза погледът на детето от границите на страницата, е необходимо външните бели полета в детската книга да бъдат значително по-големи в сравнение с тези в изданията за възрастни. Според някои автори по-малкото бяло поле не оказва влияние върху скоростта на четене, но повишава умората на очите [7, 3].
- Често в книгите, предназначени за начинаещи читатели, текстът е силно намален като обем за сметка на илюстрациите. В такива случаи е трудно да се говори за наборно поле, но все пак е добре да се определят граници на страницата, в които да бъдат разположени отделните пасажи, защото иначе се създава усещане за разпокъсаност и безпорядък.
- Там, където има обособени текстови блокове, наборното поле трябва да бъде намалено по размер, тъй като начинаещите читатели се уморяват по-бързо от дълги, монотонни

пасажи. Редуцирането на размерите му трябва да е съобразено с размера и вида на шрифта, използван за основния текст, тъй като твърде късите редове понижават четливостта също както и прекалено дългите [4, 50 – 52]. При по-дълги редове децата се принуждават да движат глава или да напрягат по-силно очните си мускули, за да възприемат текста, което бързо предизвиква умора при по-дълги пасажи [1]. Ако редовете са твърде къси, това води до недостатъчен брой на скоковете и фиксациите на очите и четенето отново е затруднено [7, 2].

- При детските книги за начинаещи се препоръчва едноколонен набор, за да не се затруднява следването на текста от неволно прескачане на погледа в съседната колона. Когато обаче текстът е твърде обемен и изисква твърде широко наборно поле, за да се побере в страницата, е по-добре да бъде разделен на две колони с достатъчно голяма пауза, т.е. разстояние между тях.

Ширината на колоната може да бъде измервана като абсолютна стойност – с типографски, метрични и гр. мерни единици за дължина – или като относителна – според броя знаци на ред, като препоръчителният брой символи за неопитни читатели и най-вече за деца е 45 [3, 26 – 29].

Най-широко приет метод за определяне оптималната дължина на реда остава този, при който тя трябва да е равна на кегела на избрания шрифт в пунктове, умножен по коефициент 30 или 40, като за окото на неопитния читател се препоръчва двойно по-къс ред, в който множителят се редуцира до 15 или 20. Според тези предписания, дължината на реда на текст за начинаещи читатели, набран с шрифт *FoxBook*, следва да бъде съответно:

- 74-99 мм за размер 14 pt;
- 85-113 мм за размер 16 pt;
- 95-127 мм за размер 18 pt;
- 106-141 мм за размер 20 pt.

Добре е да се има предвид, че в „Изследвания на хигиената на четене“ [4] Дж. Х. Блекхърст описва резултатите от тестове, проведени с ученици от първи до четвърти клас с цел да се определи оптимална дължина на реда за детската книга. Оказва се, че за всяка от възрастовите групи текстът с ширина на колоната 102 – 103 мм дава най-добри резултати по отношение на скоростта и броя на допуснатите грешки при четене. При текстове с по-малка или по-голяма дължина на реда (от 55 до 142 мм) резултатите на учениците по тези показатели са по-слаби [4, 47 – 52].

Други автори препоръчват от 60 до 90 мм ширина на колоната в зависимост от размера на шрифта и лединга [7, 2], а трети определят подходящата дължина на реда за деца от началните класове между 67 и 126 мм [9].

Ако съпоставим изчислените по формулата 1:15-1:20 стойности с резултатите от емпиричните изследвания, описани по-горе, някои от размерите следва да бъдат намалени и препоръчителните дължини на реда ще се променят, както е показано на Таблица 2.

FoxBook Regular	
размер на шрифта	оптимална дължина на реда
14 pt	от 74 до 99 мм
16 pt	от 85 до 113 мм
18 pt	от 95 до 126 мм
20 pt	от 106 до 126 мм

Таблица 2

За да не се затруднява окото при намиране на следващия ред в случаите, когато се налага използването на набор с по-голяма ширина на колоната, следва да се увеличи и разстоянието между базовите линии на редовете, т.нар. лединг.

В повечето печатни материали и книги текстът се намира с междуредово разстояние, равно на 120% от кегела на използвания шрифт. Това е и стойността, зададена по подразбиране в повечето компютърни текстообработващи програми. Редове, по-дълги от 110 мм почти винаги изискват допълнително междуредово пространство [6, 35]. Някои типографи препоръчват по-голям лединг – до 133-135% – особено, когато колоната е по-широка от препоръчителния размер или текстът е предназначен за неопитни читатели и хора, склонни да изпитват визуално напрежение. Други препоръчват ледингът в детската книга да бъде равен най-малко на 150% от размера на основния шрифт, защото шрифтове с по-голямо тяло на буквата или с по-тъмни и тлъсти начертания също се нуждаят от увеличаване на разстоянието между редовете. Необходимо е да се внимава с големината на лединга, така че той да остава незабележим за читателя, т.е. разстоянията между редовете трябва да бъдат ненамалени, особено когато текстът е предназначен за деца [9]. В книгите, предназначени за най-малките, се препоръчва междуредовото пространство да бъде по-голямо от нормалното, като с годините е необходимо да бъде намалявано постепенно докато достигне стойностите, подходящи за възрастни [6, 36].

По отношение на разстоянието между думите и типографи, и изследователи споделят общо мнение. Според тях, оставянето на повече въздух между думите, стига да не е твърде много и да разкъсва визуално текста, по-скоро подпомага четенето. Това се обяснява с един от механизмите, по който човек усвоява четенето – чрез разпознаване на определени повтарящи се и усложняващи се с времето модели. Започва се от най-елементарните, буквите, минава се през сричките и думите и накрая се стига до цели фрази при опитните читатели [6, 36]. Затова и в началото, когато децата започват да четат, е необходимо думите да се отделят достатъчно ясно една от друга.

Важно е да се отбележи, че някои от типографските предписания, свързани с оформлението на текстовите блокове в изданията за възрастни, не са валидни в полето на детската книга. Така например, в книгите за начинаещи читатели е предпочитан едностранно погравненият набор. Той осигурява равномерен ритъм на редуване на знаците, като същевременно се избягва сричкопренасянето. Пренасянето на части от думата на нов ред не се препоръчва в книгите за деца, които все още не са усвоили добре четенето.

Друга характерна особеност на детските книги е това, че текстът обикновено съжителства с илюстрации и е необходимо да се следи характерът на набора и на изображенията да бъдат в съзвучие. Шрифтът не бива да е визуално натрапчив. По тази причина непретенциозните форми на *FoxBook* са подходящи за широка палитра издания за деца.

Независимо от това дали ще бъде използван *FoxBook* или друг подобен шрифт, всички решения относно едно издание, трябва да бъдат съобразени с това, че типографският дизайн на детската книга представлява важна част от нейното общо графично оформление. Характеристиките на шрифта и на набора обуславят естетическия облик на текста и са определящ фактор по отношение на ергономията и хигиената на четене, като по този начин изпълняват определена дидактическа функция и оказват пряко влияние върху отношението на читателя към книгата и към четенето.

Петя Цветкова

бакалавър по „Визуални изкуства“ към НБУ,
магистър по специалност „Книгоиздаване“
към ФЖМК на СУ „Св. Климент Охридски“

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

1. Момчева-Гърдева, Галина. Типография – или как да се предпазим от типография, 2003.
2. МОН. Наредба № 10 от 19 декември 2017 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала. – София, 2017. – 31 стр.
3. Barth, Frank. Typografie: Einführung in die typografische Gestaltung multipler Medien.
4. Blackhurst, James Herbert. Investigations in the hygiene of reading. – Baltimore: Warwick & York, Inc., 1927. – 63 p.
5. Brogain, Seamas O. Typographic measurement: A critique and a proposal // Professional printer: Journal of the Institute of Printing, 1983, №5, p. 9–14.
6. Hill, Bill. The magic of Reading, 1999.
7. Johnson, Keith. Readability. Timetabler.com.
Available from: <<http://timetabler.com/readable.pdf>> [02.01.2022].
8. Noordzij, Gerrit. Das Kind und die Schrift. – München: Typographische Gesellschaft, 2003. – 58 p.
9. Vanderschantz, Nicholas. Reviewing the Understanding of the Effects of Spacing on Children's Eye Movements for On-Screen Reading, 2008.
10. Walker, Sue. The books that nobody sees: typography in children's reading books // Baseline, 2005, №48, p. 25–32.
11. Walker, Sue. The songs the letters sing: typography and children's reading. – Reading: National Centre for Language and Literacy, The University of Reading, 2005.